

Марушко О. А.,

Кременецький гуманітарно-педагогічний інститут ім. Тараса Шевченка, м. Кременець

КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЧЕННЯ З УСТАЛЕНОЮ КОНСТРУКЦІЄЮ У ПРЕТЕРИТАЛЬНОМУ КОН'ЮНКТИВІ

У статті зроблено короткий огляд когнітивно-прагматичних досліджень у сучасній лінгвістиці, визначено складові когнітивно-прагматичного аспекту речення усталеної конструкції з претеритальним кон'юнктивом (цілі, мотиви вживання даних утворень, види іллокутивних актів, роль компонента “ввічливість” у вираженні інтенції мовця, виду іллокутивного акту та його ефективності).

Ключові слова: *усталені конструкції, претеритальний кон'юнктив, німецька мова, структура, семантика, когнітивна прагматика.*

The article presents a brief review of cognitive and pragmatic research in contemporary linguistic. The constituents aspect of cognitive– pragmatic aspect of the set structure sentences with Past Subjunctive have been revealed (purpose, motives of usage; types of illocutionary acts; the role of the “politeness” component in expressing the speaker’s intention, as well as the type of an illocutionary act and its effectiveness).

Key words: *set phrases, Past Subjunctive, the German language, structure, semantics, cognitive pragmatics.*

На сучасному етапі до наукових досліджень органічно ввійшов прагматичний аспект, який розглядає функціонування мовної одиниці в ситуації спілкування. До галузі лінгвістичної прагматики інтегровані психологічні, соціальні та часові аспекти, пов'язані з вибором мовних засобів з погляду їх доцільності в процесі мовленнєвої комунікації. У кінці ХХ-го та початку ХХІ-го століть спостерігається зміщення центру на когнітивні аспекти прагматичних досліджень.

Об'єктом дослідження у статті виступає група усталених конструкцій сучасної німецької мови, які характеризуються претеритальним кон'юнктивом типу ... *da wären wir* ... ; ... *das hätten wir*... ; ... *wie wäre es mit* ... у складі речення-висловлення, наприклад: *Da wären wir am Ziel* ... (*Ось ми і на місці* ...); *Wie wäre es mit einem Spaziergang?* (*Ви не проти прогулятися?*); *Ich hätte gern diese Schuhe* ... (*Я б хотів ці черевуки* ...), **предметом** – їхні когнітивно-прагматичні характеристики.

Актуальність питання визначається тим, що дані мовленнєві утворення характеризуються високим рівнем комунікативно-прагматичного навантаження, проте, наскільки нам відомо, все ще залишаються не дослідженими з точки зору когнітивно-прагматичної сутності.

Завдання статті – зробити короткий огляд когнітивно-прагматичних досліджень у сучасній лінгвістиці та узагальнити дослідження когнітивно-прагматичного аспекту речення усталеної конструкції з претеритальним кон’юнктивом.

Виникнення когнітології стало однією з важливих подій в мовознавстві. Когніція, пізнання, розум, *intelligentia* були предметом роздумів з давніх часів. Наше сторіччя пройшло під знаком когніції [1, с. 17]. Якщо у 80-ті роки минулого століття на першому плані був комунікативний акт, то у 90-ті він поступається місцем когнітивному, а майбутнє прагматики – це когнітивно-орієнтоване вивчення культурно-специфічних форм комунікації [3, с. 15].

У рамках когнітивної парадигми мова досліджується як вираження специфічного когнітивного вміння людини. М. Шварц зазначає, що на відміну від традиційної та генеративної лінгвістики, когнітивна лінгвістика виявляє дві базові новації: по-перше, вона розширює поняття компетенції (мовна компетенція отримує як структурно-репрезентаційну, так і процедурну дефініцію); по-друге, у когнітивній теорії застосовується розширена методика: розглядаються зовнішні дані, тобто дані інших дослідницьких дисциплін [5, с. 16]. До завдань прагматики у межах когнітивно-прагматичного підходу включаються питання про те, який концептуальний матеріал групується в реченнях мови, які способи вербалізації світу активно використовуються носіями мови, в якій мірі в процесі категоризації та висловлювання задіяні прагматичні фактори. Когнітивно-прагматичний підхід до мовних явищ передбачає аналіз спільного висвітлювання світу, тобто спів-вербалізації з урахуванням широкого прагматичного контексту, в рамках якого перебувають учасники комунікації [2, с. 33—37]. Майбутнє нової мегапарадигми, яка на думку лінгвістів, акумулює досягнення когнітивної та прагматичної парадигми на основі їхніх спільних ознак і характеристик, полягає в дослідженні когнітивних параметрів комунікації на міжкультурному рівні.

Психологічний когнітивний процес тісно пов’язаний з прагматичним аспектом дослідження і такими його складовими, як інтенція мовця, іллокутивний акт, перлокутивний акт. Жоден з компонентів не має самостійного існування – вони є операціями, які в динамічній процесуальній єдності складають акт мовленнєвої діяльності, при цьому ступінь ефективності висловлювання тим вищий, чим менші когнітивні зусилля, необхідні для інтерпретації основних компонентів прагматичного змісту речення. Інтерпретація реального спілкування передбачає синтез інформації, отриманої в результаті аналізу змісту висловлення та прагматичних ситуацій при безпосередньому спілкуванні, де мотив належить до основних компонентів, що складають фактори мовленнєвої взаємодії. Мотиваційні ситуації визначаються на основі інтеграції когнітивної та

прагматичної ознак. Когнітивний аспект являє собою окрему семантизацію загальної сигніфікативної мотиваційної ситуації і полягає у встановленні мотиваційних зв'язків, у той час як прагматика визначає вибір форми вираження мотивації залежно від контексту висловлювання. Це виявляє себе у вираженні іллокуції або як сигнал психологічного стану мовця, в якому він знаходиться внаслідок розподілу соціальних ролей у ситуації спілкування.

Схема інтерпретації висловлення включає: з'ясування мотиву, що спонукає мовця вжити саме цю мовленнєву формулу; визначення інтенційного спрямування висловлення; виду іллокутивного акту; аналіз реакції адресата (ефективність/неефективність мовленнєвої дії). Обов'язковим є також включення до аналізу ситуативного та соціокультурного контекстів, взаємодію пізнавального та емоційно-вольового компонентів єдиного психічного процесу комунікації.

Тактика дослідження усталених конструкцій з кон'юнктивом в когнітивно-прагматичному аспекті ґрунтувалася на інтерпретації, завдання якої полягало у встановленні її змісту (*Inhalt*) та смислу (*Sinn*). Зміст речення складається із суми значень його компонентів. Визначення смислу ґрунтується на мисленнєвих операціях, які співвідносять зміст речення й те, що “має на увазі” (mean) адресант (мовець). Співвідношення веде до двох можливих варіантів: а) зміст речення і думка автора співпадають, що свідчить про пряме вираження задуму (смысл – “прямий”; пряме розуміння сказаного); б) коли зміст речення і думка автора не співпадають (смысл – “непрямий”: непрямий або імпліцитний). Щоб зрозуміти те, що “має на увазі” адресант, адресат повинен бути компетентним у широкому смислі слова і діяти у межах правил комунікативної взаємодії, Інтерпретація починається зі встановлення актомовленнєвого та постакомовленнєвого компонентів **інтенції** мовця. При цьому ми беремо до уваги, що перший компонент містить цільову спрямованість мовленнєвої дії безпосередньо і називається актомовленнєвою інтенцією; другий – передбачає досягнення головної мети і класифікується як постакомовленнєва, стратегічна, інтенція [99, с. 74—88]. У межах кожного з компонентів зазначаються початковий етап і кінцевий етап. Наприклад, фраза у формі речення усталеної конструкції з кон'юнктивом *Würden Sie (bitte) sagen, ... (ob Herr Wagner heute Sprechstunden hat?)* знаходить таку інтерпретацію. Вихідним етапом актомовленнєвої інтенції мовця є намір *звернутися* до партнера, наступним – *запитати* його. Акомовленнєва інтенція легко встановлюється, оскільки базується на значенні мовленнєвої дії, яке збігається з лексичним значенням смислового дієслова (*пряме експліцитне звертання* “переходить”, трансформується, у *пряме експліцитне питання*). Таким чином, фраза *Würden Sie (bitte) sagen, ...* засвідчує намір мовця *запитати* партнера по комунікації *про що-небудь*.

По вищезазначеній схемі нами було проінтерпретовано близько 2000 прикладів, одержаних методом загальної вибірки із романів, оповідань, драматургічних творів сучасних німецьких і австрійських авторів ХХ століття .

У якості висновків зазначимо, що у когнітивно-прагматичному аспекті речення усталеної конструкції із претеритальним кон’юнктивом цікаві тим, що, завдяки своїй усталеності та прототипності (як *увічливі* мовленнєві формули), мають досить широку сферу вживання, чітку іллокутивну силу, зумовлюють у звичайній, прототипній, ситуації позитивну реакцію адресата. Такі формули підкреслюють намагання мовця бути толерантним до партнера, з повагою ставитися до його точки зору, а в разі не погодження з “чужою” думкою (поведінкою) – висловити своє ставлення до змісту почутого у ввічливій, необразливій, формі.

Література:

1. Демьянков В. З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода / В. З. Демьянков // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – С. 17– 33.
2. Залевская А. А. Введение в психолингвистику / Александра Александровна Залевская. – М. : РГГУ, 2000. – 382 с.
3. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика : [учебное пособие] / Ирина Михайловна Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
4. Почепцов О. Г. Основы прагматического описания предложения / Олег Георгиевич Почепцов. – К. : Вища шк., 1986. – 116 с.
5. Schwarz-Friesel M. Einführung in die kognitive Linguistik / Monika Schwarz-Friesel. – [2., unveränd. und aktualisierte Aufl.]. – Tübingen ; Basel: Francke, 1996. – 238 s.